

Vlaanderen
is lokaal bestuur

DE FINANCIËN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST EN HUN RELATIE MET DE LOKALE OVERHEDEN (2008-2021)

1 juli 2023

AGENTSCHAP
BINNENLANDS
BESTUUR

vlaanderen.be/lokaal-bestuur

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING.....	3
1.1	De besturen van de eredienst	3
1.2	De financiën van de besturen van de eredienst	4
1.2.1	Doelstelling van deze nota	4
1.2.2	De regelgevende basis	4
1.2.3	Een kasboekhouding	4
1.2.4	De (goedkeuring) van de jaarrekeningen	5
1.2.5	Datakwaliteit	5
1.3	Het aantal (jaarrekeningen van de) besturen van de eredienst	6
2	DE EXPLOITATIE VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST	7
2.1	De soorten uitgaven en ontvangsten	7
2.2	De exploitatie-ontvangsten (2021)	8
2.3	De exploitatie-uitgaven (2021)	10
2.4	De exploitatie-toelagen (2008 – 2021)	12
3	DE INVESTERINGEN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST	14
3.1	De soorten investeringsontvangsten en -uitgaven, én hun totalen	14
3.1.1	De soorten investeringsontvangsten en -uitgaven	14
3.1.2	De periode 2008-2021	15
3.1.3	De investeringstoelagen 2008-2021	15
3.1.4	Jaarrekening 2021	16
3.2	De investeringsverrichtingen binnen de hoofdfunctie ‘privaat patrimonium’	17
3.3	De investeringsverrichtingen binnen de hoofdfunctie ‘gebouwen van de eredienst’	18
3.4	De investeringsverrichtingen binnen de andere hoofdfuncties	20
4	ENKELE ELEMENTEN UIT DE INVENTARIS VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST	22
5	CONCLUSIES.....	23
6	BIJLAGEN.....	25
6.1	Bijlage 1: De exploitatie-ontvangsten van de besturen van de eredienst, jaarrekening 2021	25
6.2	Bijlage 2: De exploitatie-uitgaven van de besturen van de eredienst, jaarrekening 2021	26
6.3	Bijlage 3: De investeringsontvangsten van de besturen van de eredienst, jaarrekening 2021	27
6.4	Bijlage 4: De totale investeringstoelagen van de lokale, de provinciale en de gewestelijke overheden (2008 – 2021)	28
6.5	Bijlage 5: De investeringsverrichtingen in de hoofdfunctie “gebouw van de eredienst”: investeringsuitgaven en investeringstoelagen	30

1 INLEIDING

1.1 DE BESTUREN VAN DE EREDIENST

De *besturen van de eredienst* vormen het buitenbeentje van de lokale besturen in Vlaanderen. In België kan de (federale) overheid erediensten en hun representatief orgaan, hun officiële gesprekspartner met de overheid, erkennen. Naast de Rooms-Katholieke eredienst erkent de federale regelgever de Israëlitische (sinds 1808), de Protestants-Evangelische (sinds 1802, bevestigd in 1870), de Anglicaanse (sinds 1802, bevestigd in 1870), de Islamitische (sinds 1974) en de Orthodoxe (sinds 1985) eredienst¹.

Deze erediensten hebben lokale geloofsgemeenschappen die, op voordracht van hun representatief orgaan, eveneens erkend kunnen worden. De regionale overheid (Vlaanderen) regelt dat. De Vlaamse overheid scherpste de voorwaarden voor erkenning in Vlaanderen recent aan². Door die erkenning ontstaan lokale publiekrechtelijke besturen van de eredienst³. Ze zijn belast met:

- de “*zorg voor de materiële voorwaarden die de uitoefening van de eredienst en het behoud van de waardigheid ervan mogelijk maken*”;
- het “*onderhoud en de bewaring van het eredienstgebouw(en) van hun geloofsgemeenschap*”;
- het “*beheer van de goederen en de gelden die hun eigendom zijn of die bestemd zijn voor de uitoefening van de eredienst*”⁴.

Meest bekend zijn de rooms-katholieke kerkfabrieken, maar ook de andere erkende erediensten beschikken over erkende besturen van de eredienst. Sinds de 5de staatshervorming (de Lambermont-akkoorden) zijn de gewesten bevoegd voor “*de temporalien van de eredienst*”⁵. In Vlaanderen regelt het decreet van 7 mei 2004 betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten (hierna het eredienstendecreet genoemd) die bevoegdheid. Dat decreet nam de belangrijkste principes van de vroegere Napoleontische regelgeving voor lokale eredienstbesturen over. Het decreet regelt de opdracht van de besturen en de verkiezing en werking van de bestuursorganen. Het bevat ook essentiële bepalingen over het beheer van de goederen, de financiën en het administratief toezicht op die besturen.

¹ MARTENS Kurt en JUDO Frank (ed.), handboek erediensten. Bestuur en Organisatie, Larcier, 2010, 434 blz.

² Het decreet van 22 oktober 2021 tot regeling van het toezicht, de erkenning van lokale geloofsgemeenschappen, de verplichtingen van de besturen van de eredienst en tot wijziging van het decreet van 7 mei 2004 betreffende de materiële organisatie en werking van de erkende erediensten.

³ Deze publiekrechtelijke instanties met hun specifieke taakstelling bestaan naast de organisatie, meestal een vzw, die de lokale geloofsgemeenschappen structureert. Zo bestaat in de rooms-katholieke traditie zeer vaak een publiekrechtelijke kerkfabriek naast een vzw “parochiale werken”. Ook de andere erkende erediensten hebben zich vaak in dit model ingeschreven.

⁴ Zie artikel 4 van het eredienstendecreet van 7 mei 2004.

⁵ Zie artikel 6, §1, VIII, 6° van de BWHI (Bijzondere Wet tot Hervorming der Instellingen van 8 augustus 1980)

1.2 DE FINANCIËN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST

1.2.1 Doelstelling van deze nota

Deze nota wil inzicht verschaffen in het financiële reilen en zeilen van de besturen van de eredienst én in de (financiële) verhoudingen tussen die besturen en de (lokale) overheden. Het is geen analyse van het totale patrimonium van de Rooms-Katholieke Kerk (of van de andere erkende erediensten). Het is ook geen analyse van de jaarlijkse overheidsuitgaven van de verschillende overheden aan de erkende erediensten.

Van bepaalde belangrijke financiële overheidstussenkomsten is niets te bespeuren in de rekeningen van de besturen van de eredienst, ook al hebben ze met de werking van de eredienst te maken. De federale overheidsdienst Justitie betaalt de wedden van de bedienaars van de erediensten van de erkende lokale geloofsgemeenschappen rechtstreeks aan de bedienaars. Het zijn geen ontvangsten of uitgaven van de besturen van de eredienst, waardoor die bedragen niet in hun boekhouding staan⁶. Hetzelfde principe geldt voor investeringen aan de eredienstgebouwen waarvoor de gemeente als bouwheer optreedt en uitgaven rechtstreeks betaalt aan de aannemer.

Naast het publiekrechtelijke bestuur van de eredienst organiseert de lokale geloofsgemeenschap zich vaak ook in een privaatrechtelijke vzw. Zo bestaat in de rooms-katholieke traditie vaak nog een vzw parochiale werken naast de kerkfabriek. Uiteraard steken de ontvangsten en uitgaven van die vzw's in een aparte boekhouding, los van de boekhouding van de besturen van de eredienst.

Ten slotte vermelden we nog dat andere federale en Vlaamse overheidsinstanties een stuk van het bredere eredienstgebeuren financieren zoals aalmoezeniers in de gevangenissen en de welzijnscentra of leraars in het onderwijs. De inventarisatie van al die financieringsstromen gaat het bestek van deze nota te buiten.

1.2.2 De regelgevende basis

Het besluit van de Vlaamse Regering van 13 oktober 2006 houdende het algemeen reglement op de boekhouding van de besturen van de erkende erediensten en van de centrale besturen van de erkende erediensten én het ministerieel besluit van 27 november 2006 tot vaststelling van de modellen van de boekhouding van de besturen van de eredienst, regelt de manier waarop besturen van de eredienst hun meerjarenplan, jaarlijkse budget en jaarrekeningen moeten opmaken.

Die regelgeving, in uitvoering van het eredienstendecreet, geldt sinds het boekjaar 2008. Deze nota baseert zich op de jaarrekeningen die de besturen van de eredienst sinds dat jaar opstellen.

1.2.3 Een kasboekhouding

De boekhouding van de besturen van de eredienst is een kasboekhouding die een onderscheid maakt tussen exploitatie (gewoonlijk jaarlijks terugkerende ontvangsten en uitgaven) en investeringen (grote herstellingen aan gebouwen en andere niet-jaarlijks terugkerende transacties met een zekere impact, zoals de aankoop van stoelen, het aangaan van leningen of het beleggen van kapitaal).

⁶ Ook de pensioenen van de gewezen bedienaars van de eredienst worden betaald door de federale overheid.

Voor het privaat patrimonium gelden specifieke regels. Dat zijn alle bezittingen waarover het bestuur van de eredienst vrij kan beschikken omdat ze die niet rechtstreeks gebruikt voor de eredienst of voor de dagelijkse werking van het bestuur. Het zijn de reserves van het bestuur (onroerende goederen, geldbeleggingen op patrimoniumrekeningen, ...) die het bestuur beheert met het oog op een zo hoog mogelijk jaarlijks rendement. De penningmeester van het bestuur van de eredienst boekt die recurrente ontvangsten als een exploitatie-ontvangst en kan ze overboeken naar de investeringen als daarover een consensus bestaat tussen het bestuur van de eredienst en de gemeente.

Het bestuur van de eredienst moet jaarlijks een geactualiseerde inventaris opmaken van de reserves, zodat er zicht is op het volledige vermogen. Die inventaris vormt de basis voor de staat van het vermogen. Dat is een onderdeel van de jaarrekening met daarin alle elementen die een boekhoudkundige waardering krijgen.

1.2.4 De (goedkeuring) van de jaarrekeningen

De gemeenteraden geven advies over de jaarrekeningen die de besturen van de eredienst opstellen. Uiteindelijk is het de provinciegouverneur die ze goedkeurt (artikel 55 van het eredienstendecreet).

Ambtenaren van de afdeling Lokale Financiën van het Agentschap Binnenlands Bestuur (ABB) bereiden de dossiers voor de gouverneur voor. Zij controleren de ingediende jaarrekeningen en beoordelen het advies van de gemeenteraad. Tijdens die controle brengen ze ook de belangrijkste ontvangsten en uitgaven en elementen van de staat van het vermogen samen in een databestand. Die excel-bestanden kan iedereen raadplegen op de website van ABB⁷.

1.2.5 Datakwaliteit

De cijfers in deze nota vinden hun oorsprong in de boekingen die de besturen van de eredienst zelf registreren in hun boekhouding. We kunnen dus niet uitsluiten dat de penningmeester van een bestuur bepaalde uitgaven of ontvangsten niet op een correcte manier boekt. Of dat een ambtenaar van ABB een materiële vergissing begaat bij het inbrengen van bepaalde gegevens in het algemene databestand. Maar op het globale beeld heeft dat nauwelijks invloed. We beschouwen de cijfers als voldoende betrouwbaar.

De nota gebruikt de absolute cijfers uit die databestanden zoals die gekend en verwerkt waren in maart 2023, tenzij we het expliciet anders vermelden. In enkele gevallen gebruiken we cijfers uit de jaarrekeningen van de gemeenten en provincies, elders hanteren we reële bedragen, cijfers aangepast aan de inflatie.

⁷ <https://www.vlaanderen.be/lokaal-bestuur/erediensten-en-kerken/jaarverslagen-besturen-van-de-eredienst>

1.3 HET AANTAL (JAARREKENINGEN VAN DE) BESTUREN VAN DE EREDIENST

Het aantal jaarrekeningen van de besturen van de eredienst in het databestand verschilt van het werkelijke aantal erkende besturen van de eredienst. De redenen zijn tweërlei:

- Een beperkt aantal besturen diende in het verleden voor sommige jaren (nog) geen jaarrekening in.
- De gegevens van de gewestgrensoverschrijdende besturen van de eredienst steken niet in de cijfers omdat het Vlaams Gewest niet altijd toeziet op deze besturen. Dat is voornamelijk relevant voor de orthodoxe eredienst, waarvan een tiental besturen op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest liggen, maar ook deels in Vlaams-Brabant.

Niettegenstaande deze opmerkingen is het verschil tussen het aantal besturen van de eredienst en het aantal jaarrekeningen in het databestand van ABB verwaarloosbaar. De onderstaande tabel toont, per eredienst, het aantal jaarrekeningen uit de databank van ABB.

aantal jaarrekeningen	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	% in 2021
anglicaans	5	5	6	7	7	7	7	7	6	6	7	7	6	7	0,42%
islamitisch		7	12	11	15	22	23	24	27	25	25	25	24	24	1,44%
israëlitisch	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	0,30%
kathedraal	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	0,24%
orthodox	11	12	12	11	12	13	14	14	15	13	16	16	14	16	0,96%
protestants	32	38	38	41	39	45	39	40	43	38	44	44	45	43	2,57%
rooms-katholiek	1791	1785	1782	1776	1790	1879	1657	1720	1695	1677	1669	1657	1545	1571	94,07%
Eindtotaal	1848	1856	1859	1855	1871	1975	1749	1814	1795	1768	1770	1758	1643	1670	100,00%

Figuur 1: aantal jaarrekeningen van de besturen van de eredienst 2008-2021, opgenomen in het ABB-databestand

Deze cijfers tonen een grote stabiliteit in het (heel bescheiden) aantal besturen van de eredienst van de Anglicaanse, de Israëlitische en de Orthodoxe eredienst. Het aantal besturen van de Protestants-Evangelische en de Islamitische eredienst (dat pas in de loop van 2007/2008 1ste erkenningen bekwam van lokale geloofsgemeenschappen) stijgt heel licht, maar blijft hoe dan ook bescheiden. Meest opvallend is de gestage daling van het aantal (jaarrekeningen van) rooms-katholieke kerkfabrieken: van bijna 1.800 in 2008 naar merkkelijk minder dan 1.600 in 2021. Hoewel meerdere rooms-katholieke kerkfabrieken het voorbije decennium zijn overgegaan tot een fusie/samenvoeging, vertegenwoordigen ze in 2021 nog altijd meer dan 94% van het totaal aantal besturen van de eredienst.

2 DE EXPLOITATIE VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST

2.1 DE SOORTEN UITGAVEN EN ONTVANGSTEN

De boekhouding en de financiële rapportering in de jaarrekening van de besturen van de eredienst zijn opgesplitst in 6 hoofdfuncties, zowel aan de ontvangsten- als aan de uitgavenzijde. Elke hoofdfunctie kent meerdere gestandaardiseerde rekeningen. Het databestand van ABB bevat enkel de ontvangsten en uitgaven per hoofdfunctie. Een verdere detaillering per rekening kunnen we niet geven. De tabel hieronder bevat een overzicht van de hoofdfuncties, met telkens enkele voorbeelden van exploitatie-ontvangsten en -uitgaven.

Hoofdfunctie	Exploitatie-ontvangsten	Exploitatie-uitgaven
Eredienst (de eigenlijke cultus)	Ontvangsten van de vieringen (omhalingen), ...	Verbruiksgoederen eredienst (hosties, miswijn, ..), aankoop en onderhoud materieel voor eredienst (kelken, ...), auteursrechten, bepaalde verzekeringen, bepaalde bezoldigingen (kosters, ...), vergoeding aan vrijwilligers, ...
Gebouwen van de eredienst	Gebruiksvergoedingen, toegangsgelden, ...	Huur, nutsvoorzieningen, schoonmaak, vergoeding aan vrijwilligers, onderhoud, bepaalde verzekeringen, ...
Bestuur van de eredienst	Netto-intresten, terugbetalingen door centraal kerkbestuur, diverse, ...	Administratie, onkostenvergoeding mandatarissen, representatiekosten, bijdrage aan het centraal kerkbestuur, belastingen en heffingen, bepaalde verzekeringen en bezoldigingen, ...
Privaat patrimonium	Opbrengst van de reserves van het bestuur, voornamelijk opbrengst uit geldbeleggingen en huur- of pachtinkomsten van onroerende goederen	Huur, nutsvoorzieningen, onderhoud, bepaalde verzekeringen, ...
Stichtingen	Ontvangsten van stichtingen	Uitgaven voor stichtingen
Financiering	Renteloze thesaurievoorschotten, ...	Terugbetaling van leningen, terugbetaling renteloze thesaurievoorschotten, ...

Voor de exploitatie-ontvangsten wordt een onderscheid gemaakt tussen de eigen ontvangsten en de eventuele toelage die het bestuur van de eredienst ontvangt van het lokaal of

provinciaal bestuur om de tekorten weg te werken. Het erediensdecreet (artikel 52/1) bepaalt: *“De gemeentebesturen passen de tekorten bij van de exploitatie van de kerkfabrieken en dragen bij in de investeringen in de gebouwen van de eredienst”*.

Voor de besturen van de eredienst van de Rooms-Katholieke, de Anglicaanse, de Protestants-Evangelische en de Israëlitische eredienst is de gemeente de 1ste toezichthouder en het bestuur dat een eventueel exploitatietekort ten laste neemt. Voor de besturen van de eredienst van de Islamitische en de Orthodoxe eredienst, en voor de (rooms-katholieke) kathedrale kerkfabrieken, is het provinciebestuur (en niet het gemeentebestuur) de partij die eventuele werkingstekorten financiert.

Een bestuur van de eredienst berekent het evenwicht van de exploitatie en de investeringen afzonderlijk. De gemeentelijke (of provinciale) bijdrage fungeert als een sluitpost om een evenwicht in de exploitatie te bereiken. Het gemeentebestuur (provinciebestuur) is decretaal verplicht het exploitatietekort van een bestuur van de eredienst bij te passen.

Voor de investeringen geldt een andere regeling. Uitsluitend voor de investeringen aan de gebouwen van de eredienst (in de meeste gevallen het hoofdgebouw waar de eredienst plaats heeft) is de gemeente (provincie) verplicht de uitgaven deels mee te financieren.

De verplichtingen van de gemeenten en de provincies zijn niet onbeperkt. De besturen van de eredienst moeten de noodzakelijke uitgaven ramen in hun meerjarenplan en budget. Deze zijn het resultaat van onderling overleg tussen het bestuur van de eredienst en de gemeente (provincie).

De gemeenten (provincies) moeten de meerjarenplannen en budgetten van de besturen van de eredienst (inclusief de eventuele exploitatietoelage) uiteindelijk goedkeuren. Als er genoeg reserves zijn kan het bestuur van de eredienst bovendien afspreken met de gemeente (provincie) om zelf geheel of gedeeltelijk de werken aan het hoofdgebouw van de eredienst te betalen. Maar het bestuur van de eredienst is daar niet toe verplicht – het is het resultaat van onderling overleg. Als het bestuur van de eredienst reserves heeft die exploitatie-ontvangsten genereren, dan kan een te sterke vermindering van dat private patrimonium de opbrengsten op termijn doen dalen of verdwijnen, met eventueel hogere exploitatie-toelagen in de toekomst tot gevolg.

2.2 DE EXPLOITATIE-ONTVANGSTEN (2021)

De tabel hieronder bevat de eigen exploitatie-ontvangsten van de besturen van de eredienst (gerangschikt per hoofdfunctie) én de exploitatietoelage die ze ontvingen van de gemeentelijke (of provinciale) overheid op basis van de jaarrekeningen 2021⁸.

⁸ Zie ook bijlage 1 voor extra tabellen, meer bepaald een tabel met het relatieve gewicht van de eigen exploitatie-ontvangsten (bijlage 1B) en een tabel met de gemiddelde ontvangsten van de besturen van de eredienst per hoofdfunctie in absolute getallen (bijlage 1C).

exploitatie- ontvangsten JR 2021	aantal besturen	eigen exploitatie-ontvangsten								exploitatie-toelage		algemeen totaal		aandeel toelage in totaal
		eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal	gemiddeld per bestuur	expl toelage	gemiddeld per bestuur	algemeen totaal	gemiddeld per bestuur	
anglicaans	7	30.360	14.300	3.497	6.810	0	0	54.967	7.852	177.600	25.371	232.567	33.224	76,37%
islamitisch	24	81.731	46.413	18.545	0	0	30.049	176.738	7.364	750.287	31.262	927.025	38.626	80,93%
israëlitisch	5	662.646	60.456	1.014.160	12.844	107.000	20.631	1.877.739	375.548	88.535	17.707	1.966.274	393.255	4,50%
kathedraal	4	77.805	1.790.449	57.750	489.594	85.548	30.085	2.531.231	632.808	1.456.415	364.104	3.987.646	996.912	36,52%
orthodox	16	57.174	19.449	1.337	5.084	0	957	84.000	5.250	368.157	23.010	452.158	28.260	81,42%
protestants	43	346.191	118.094	22.211	74.479	0	46.750	607.724	14.133	358.328	8.333	966.052	22.466	37,09%
rooms-katholiek	1571	3.350.502	7.485.559	1.030.110	17.309.618	1.828.605	1.813.853	32.818.247	20.890	37.076.629	23.601	69.894.876	44.491	53,05%
Eindtotaal	1670	4.606.409	9.534.721	2.147.610	17.898.429	2.021.153	1.942.324	38.150.646	22.845	40.275.952	24.117	78.426.598	46.962	51,35%

Figuur 2: de totale exploitatie-ontvangsten van de besturen van de eredienst (jaarrekeningen 2021)

De gemiddelde rooms-katholieke kerkfabriek beschikte in 2021 over een exploitatiebudget van bijna 45.000 euro, waarvan de kleine helft (20.890 euro) afkomstig is van eigen exploitatie-ontvangsten en een grote helft (23.601 of 53,05%) van de gemeentelijke exploitatie-dotatie.

Het gemiddelde bestuur van de meeste andere erediensten kende in 2021 een meer bescheiden exploitatiebudget: van 22.466 euro (protestanten) tot 38.626 euro (islamitische eredienst). Het valt op dat hun eigen exploitatie-ontvangsten veel geringer zijn, zeker bij de orthodoxe, de anglicaanse en de islamitische besturen. Relatief bekeken, zijn ze veel meer afhankelijk van de gemeentelijke of provinciale exploitatietoelage dan de rooms-katholieke kerkfabrieken: voor ongeveer 80%. De protestantse besturen hebben iets meer eigen ontvangsten en doen bovendien het minst een beroep op exploitatietoelagen van de gemeenten. De evangelische vleugel van de protestantse eredienst, die 12 van de 45 protestantse besturen van de eredienst omvat, vraagt om principiële redenen geen toelage van de gemeente. Dit is 1 van de hoofdredenen voor de gemiddeld uiterst bescheiden gemeentelijke exploitatietoelage voor de protestantse besturen van de eredienst.

Dat de rooms-katholieke besturen van de eredienst (en de kathedrale kerkfabrieken) meer eigen inkomsten hebben dan de besturen van de andere erediensten heeft met de geschiedenis te maken. Doorheen de eeuwen vergaarden die besturen een bepaald patrimonium in onroerend goed en in beleggingen. Dat 'privatieve' patrimonium genereert exploitatie-ontvangsten (huurgelden, pachtgelden, intresten, ...). Die bedroegen in 2021 voor alle rooms-katholieke besturen van de eredienst samen niet minder dan 17,3 miljoen euro, of meer dan de helft van de eigen exploitatie-ontvangsten⁹! Ook de ontvangsten uit stichtingen komen enkel voor bij de rooms-katholieke (en bij de Israëlitische) besturen.

Tussen haakjes, deze historische context leidt er, omgekeerd, ook toe dat de rooms-katholieke besturen van de eredienst gemiddeld meer exploitatie-uitgaven kennen voor hun eredienstgebouwen (zie verder, paragraaf 2.3.) dat de andere besturen, omdat ze een ouder (en monumentaler) patrimonium moeten beheren. De historische erfenis is dus tegelijk een zegen (meer reserves) als een vloek (duurdere gebouwen).

De opmerkingen m.b.t. de ontvangsten komen nog beter tot uiting als we de gemiddelde exploitatie-ontvangsten per bestuur per hoofdruwbriek bekijken. De rooms-katholieke besturen van de eredienst ontvangen met voorsprong de minste eigen ontvangsten uit de hoofdfunctie 'eredienst'.

⁹ Daar staat tegenover dat de rooms-katholieke kerkfabrieken in 2021 in de hoofdruwbriek 'privaat patrimonium' 6,1 miljoen exploitatie-uitgaven noteerden (zie verder, paragraaf 2.3.). Per saldo (17,3 miljoen euro minus 6,1 miljoen euro) betekent dit een netto-opbrengst uit het privaat patrimonium van 11,2 miljoen euro. Die eigen exploitatie-inkomsten van de besturen van de eredienst doen de gemeentelijke exploitatie-toelage verminderen.

gem. exploitatie-ontvangsten 2021 per bestuur								
type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal
anglicaans	7	4.337	2.043	500	973	0	0	7.852
islamitisch	24	3.405	1.934	773	0	0	1.252	7.364
israëlitisch	5	132.529	12.091	202.832	2.569	21.400	4.126	375.548
kathedraal	4	19.451	447.612	14.438	122.399	21.387	7.521	632.808
orthodox	16	3.573	1.216	84	318	0	60	5.250
protestants	43	8.051	2.746	517	1.732	0	1.087	14.133
rooms-katholiek	1571	2.133	4.765	656	11.018	1.164	1.155	20.890
Eindtotaal	1670	2.758	5.709	1.286	10.718	1.210	1.163	22.845

Figuur 3: de gemiddelde exploitatie-ontvangsten per bestuur van de eredienst per hoofdfunctie, jaarrekeningen 2021

Een aparte vermelding verdienen de 4 kathedrale kerkfabrieken en de 5 besturen van de Israëlitische eredienst. Hun gemiddelde exploitatie-ontvangsten liggen beduidend hoger dan bij de andere eredienstbesturen. Vooral de kathedralen van Antwerpen, Gent en Mechelen genereren heel wat inkomsten uit het eredienstgebouw, te danken aan de toeristische aantrekkingskracht ervan - zie de relatief hoge ontvangst in de hoofdfunctie 'gebouw': bijna 1,8 miljoen euro. Die kerkfabrieken bezitten bovendien een uitgebreid privaat patrimonium dat inkomsten genereert. Ten slotte ontvangen ze samen bijna 1,5 miljoen euro exploitatie-toelage van de betrokken provinciebesturen.

Ook de 5 besturen van de Israëlitische eredienst beschikken over veel exploitatie-ontvangsten: gemiddeld bijna 400.000 euro per bestuur. Opvallend daarbij is dat het voor het grootste deel eigen exploitatie-ontvangsten zijn, voornamelijk van giften van hun leden (zie de hoge ontvangsten in de rubrieken 'eredienst' en 'bestuur'). De gemiddelde toelage die ze ontvangen van het gemeentebestuur is heel beperkt. Enkel bij de protestantse besturen van de eredienst is de gemeentelijke exploitatie-toelage nog geringer (zie hoger).

2.3 DE EXPLOITATIE-UITGAVEN (2021)

De hoofdopdrachten van de besturen van de eredienst zijn (1) ervoor zorgen dat de eredienst in materieel behoorlijke omstandigheden kan plaats vinden, (2) het eredienstgebouw onderhouden en (3) de goederen en gelden van het bestuur goed beheren. Dat weerspiegelt zich in de onderstaande tabel over exploitatie-uitgaven per hoofdruwbriek volgens de jaarrekeningen 2021¹⁰.

¹⁰ Zie ook bijlage 2 voor extra tabellen, meer bepaald een tabel met het relatieve gewicht van de exploitatie-uitgaven (zie bijlage 2B).

totale exploitatie-uitgaven									
type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	Totaal	gemiddeld per bestuur
anglicaans	7	18.780	90.191	49.561	0	0	101.938	260.470	37.210
islamitisch	24	115.148	613.955	93.894	5.744	0	32.856	861.598	35.900
israëlitisch	5	492.761	274.445	1.257.705	28.600	0	59.166	2.112.677	422.535
kathedraal	4	474.113	2.119.880	571.901	142.813	10.126	113.418	3.432.251	858.063
orthodox	16	127.288	267.128	44.771	0	0	5.905	445.092	27.818
protestants	43	172.264	436.775	226.769	16.016	0	55.154	906.977	21.092
rooms-katholiek	1571	13.001.130	30.754.019	5.393.952	6.152.998	226.244	8.884.573	64.412.916	41.001
Eindtotaal	1670	14.401.484	34.556.394	7.638.554	6.346.171	236.370	9.253.009	72.431.982	43.372
		19,9%	47,7%	10,5%	8,8%	0,3%	12,8%	100,0%	

Figuur 4: de totale exploitatie-uitgaven van de besturen van de eredienst, per hoofdfunctie, jaarrekeningen 2021

gem. exploitatie-uitgaven per bestuur									
type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	Totaal	
anglicaans	7	2.683	12.884	7.080	0	0	14.563	37.210	
islamitisch	24	4.798	25.581	3.912	239	0	1.369	35.900	
israëlitisch	5	98.552	54.889	251.541	5.720	0	11.833	422.535	
kathedraal	4	118.528	529.970	142.975	35.703	2.532	28.354	858.063	
orthodox	16	7.955	16.695	2.798	0	0	369	27.818	
protestants	43	4.006	10.158	5.274	372	0	1.283	21.092	
rooms-katholiek	1571	8.276	19.576	3.433	3.917	144	5.655	41.001	
Eindtotaal	1670	8.624	20.692	4.574	3.800	142	5.541	43.372	

Figuur 5: de gemiddelde exploitatie-uitgaven per bestuur van de eredienst, per hoofdfunctie, jaarrekeningen 2021

De opdracht om de gebouwen van de eredienst te onderhouden brengt het merendeel van de exploitatie-uitgaven met zich mee: 34,5 miljoen euro of 47,7% van de uitgaven behoren tot de hoofdfunctie 'gebouw van de eredienst'. Vermits de hoofdfunctie 'financiering' (9,2 miljoen euro of 12,8%) hoofdzakelijk de aflossing van leningen voor investeringen aan het gebouw van de eredienst bevat, verhoogt dat het aandeel van de eredienstgebouw-gebonden uitgaven nog tot iets meer dan 60%.

Concreet: in 2021 gaf een gemiddelde rooms-katholieke kerkfabriek 41.001 euro uit voor de exploitatie. Bijna de helft ervan (19.576 euro) betrof uitgaven die rechtstreeks verbonden zijn met het kerkgebouw, zoals uitgaven voor elektriciteit, verwarming, verzekeringen, schoonmaak of kleinere onderhoudswerken. De uitgave van 5.655 euro in de hoofdruimte 'financiering' betrof afbetalingen van eerder aangegane leningen.

De exploitatie-uitgaven die rechtstreeks verbonden zijn met de waardige uitoefening van de eredienst waren in 2021 goed voor 14,4 miljoen euro van de in totaal 72,4 miljoen euro exploitatie-uitgaven. Anders uitgedrukt bedraagt dit bijna 20% van de exploitatie-uitgaven of gemiddeld 8.624 euro per bestuur van de eredienst. Het betreft hier uitgaven zoals vergoedingen voor kosten en organist, verzekeringen, brood, hosties, miswijn, kledij of boeken....

De kathedrale kerkfabrieken en de Israëlitische besturen van de eredienst kennen heel hoge exploitatie-uitgaven. De exploitatie-uitgaven van de kathedrale kerkfabrieken hebben - meer dan bij de andere besturen van de eredienst - in absolute maar ook in relatieve termen (zie bijlage 2), te maken met het gebouw zelf. Naast de klassieke onderhoudskosten van een dergelijk groot en historisch gebouw heeft elke kathedrale kerkfabriek ook meerdere personeelsleden in dienst die instaan voor het toeristische onthaal in de kathedraal.

Personeelskosten zijn ook de reden waarom de exploitatie-uitgaven bij de Israëlitische besturen van de eredienst zo hoog liggen (meer dan 10 keer meer dan bij de andere besturen). Elk van de Israëlitische besturen heeft personeelsleden in dienst om voedselwaren en voedselwinkels kosjer te verklaren. Zoals eerder vermeld dekken de eigen ontvangsten in heel grote mate die uitgaven: de Israëlitische besturen van de eredienst doen slechts in heel bescheiden mate een beroep op exploitatie-toelagen van de gemeenten.

Het meest bescheiden zijn de protestantse en de orthodoxe besturen van de eredienst. ZBepaalde protestantse besturen vragen principieel geen overheidstoelage¹¹ en willen louter met eigen ontvangsten rond komen. De relatief hoge exploitatie-uitgaven bij de hoofdfunctie 'gebouw van de eredienst' bij de islamitische besturen van de eredienst kunnen we verklaren omdat weinig van die besturen eigenaar zijn van hun eredienstgebouw en huurlasten moeten betalen.

2.4 DE EXPLOITATIE-TOELAGEN (2008 – 2021)

De exploitatie-uitgaven en -ontvangsten van de besturen van de eredienst vertonen over de jaren heen een grote mate van stabiliteit. Totaalbedragen en gemiddelden kunnen uiteraard ingrijpende veranderingen aan individuele besturen of eredienstgebouwen verbergen. Maar het globale plaatje blijft stabiel.

Wie meer in detail in de exploitatiecijfers van de jaren voor 2021 wil duiken kan terecht op de ABB-website. Hier geven we alvast mee dat niet alle besturen van de eredienst een exploitatie-toelage ontvangen: in 2021 waren 373 van de 1.670 besturen van de eredienst 'zelfbedruipend'. Dat is vooral zo bij de protestantse en de Israëlitische besturen van de eredienst.

	aantal besturen	besturen met exploitatie-toelage in 2021	besturen zonder exploitatie-toelage in 2021	% besturen met toelage in 2021
anglicaans	7	6	1	85,71%
islamitisch	24	24	0	100,00%
israëlitisch	5	2	3	40,00%
kathedraal	4	4	0	100,00%
orthodox	16	16	0	100,00%
protestants	43	21	22	48,84%
rooms-katholiek	1571	1224	347	77,91%
Eindtotaal	1670	1297	373	77,66%

Figuur 6: het aantal besturen van de eredienst dat al dan niet beroep doet op een exploitatietoelage, jaarrekeningen 2021

¹¹ De erkenning als bestuur van de eredienst betekent ook voor hen een door de (federale) overheid rechtstreeks betaalde bedienaar van de eredienst (predikant).

Een langetermijnperspectief kan het inzicht in de exploitatie-toelage die de gemeenten en provincies verstrekken aan de besturen van de eredienst verhelderen. We brachten die toelagen voor de periode 2008-2021 samen in de onderstaande tabel.

exploitatie-toelage	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
anglicaans	93.610	101.379	106.383	99.819	173.072	101.652	125.762	103.919	96.520	142.833	53.215	87.586	70.717	177.600
islamitisch		215.430	466.499	356.827	209.508	745.498	378.162	732.802	936.536	826.335	792.485	807.391	730.756	750.287
israëlitisch	0	24.181	109.961	59.844	93.363	112.946	112.932	112.361	128.070	105.734	106.798	105.106	102.564	88.535
kathedraal	310.620	241.486	561.484	369.434	479.437	291.300	242.950	389.514	344.195	374.995	404.984	427.517	717.105	1.456.415
orthodox	205.477	220.471	232.961	229.844	176.562	283.137	296.210	302.438	313.294	274.406	308.648	316.228	346.878	368.157
protestants	393.850	350.582	317.437	386.515	330.548	415.465	298.025	393.289	362.027	329.221	418.907	365.307	361.555	358.328
rooms-katholiek	44.487.293	42.909.383	43.642.229	43.465.732	55.638.331	47.331.040	39.952.989	41.323.778	39.228.790	38.457.513	39.054.861	40.008.960	36.074.953	37.076.629
Eindtotaal	45.490.848	44.062.912	45.436.953	44.968.015	57.100.821	49.281.039	41.407.030	43.358.101	41.409.433	40.511.036	41.139.898	42.118.096	38.404.528	40.275.952

Figuur 7: de exploitatietoelagen (van gemeenten en provincies) aan de besturen van de eredienst, jaarrekeningen 2008-2021

De hoogte van de exploitatietoelagen vertoont de laatste jaren een dalende trend. In 2011 bedroeg dat nog bijna 45 miljoen euro. Tien jaar later, in 2021, was dit teruggevallen tot iets meer dan 40,2 miljoen euro. Een daling van 4.692.063 euro of 10,4%. Als we rekening houden met de inflatie is de daling nog duidelijker. Tussen 2011 en 2021 zien we een reële daling met 23,3%.

Bij nader onderzoek blijkt dat deze dalende tendens vooral het gevolg is lagere gemeentelijke toelagen aan de rooms-katholieke kerkfabrieken: van 43,4 miljoen euro in 2011 naar 37 miljoen euro in 2021 (een reële daling van 27%). Dat hangt samen met het dalende aantal rooms-katholieke kerkfabrieken. De toelagen aan de rooms-katholieke kerkfabrieken maken wel nog altijd het leeuwendeel uit van de totale exploitatie-toelagen: in 2021 bedroegen ze 37 miljoen euro op een totaal van 40,2 miljoen euro of 92%. Maar ook dat hangt samen met het grote aantal kerkfabrieken. De exploitatie-toelagen voor de besturen van de andere erediensten zijn zeer bescheiden en vertonen de laatste jaren een constant niveau.

De (veel minder omvangrijke) provinciale toelagen vertonen een tegengestelde evolutie. De provinciebesturen komen tussen in de exploitatietekorten van de islamitische en de orthodoxe besturen van de eredienst én van de kathedrale kerkfabrieken. Die bedroegen in 2011 samen 956.105 euro. Tien jaar later, in 2021, is dit opgelopen tot 2.574.860 euro. Dat is meer dan een verdubbeling en een reële stijging met 131%.

De exploitatie-toelage aan de rooms-katholieke kathedrale kerkfabrieken verdubbelde in 2021. Lange tijd was er geen samenwerkingsakkoord tussen de gewesten van dit land over de kathedrale kerkfabriek die de Sint-Romboutskathedraal in Mechelen beheert. Het grondgebied van die kathedrale kerkfabriek (het aartsbisdom Mechelen – Brussel) was gewestgrensoverschrijdend. Daardoor bestond er grote onduidelijkheid over het toezicht op die kerkfabriek waardoor die in de praktijk niet gecontroleerd werd. Die kerkfabriek ontving van de provincie Antwerpen ook geen exploitatie-toelage.

Uiteindelijk sloten het Vlaams, het Waals en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op 17 juli 2017 een samenwerkingsakkoord (bekrachtigd door het Vlaams Parlement met het decreet van 1 december 2017). Daardoor is de provincie Antwerpen sinds 2018 het enige toezichhoudend en financieel tussenkomend bestuur voor die kathedrale kerkfabriek. Ze ontving vanaf 2020 een exploitatie-toelage van de provincie Antwerpen, zo blijkt uit haar jaarrekeningen: 250.000 euro in 2020 en 1.009.000 euro in 2021.

3 DE INVESTERINGEN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST

3.1 DE SOORTEN INVESTERINGSONTVANGSTEN EN -UITGAVEN, ÉN HUN TOTALEN

3.1.1 De soorten investeringsontvangsten en -uitgaven

Het onderhoud en de bewaring van het eredienstgebouw (de kerk, de moskee, de synagoge) en het beheer van de goederen die hun eigendom zijn is 1 van de belangrijkste taken van een bestuur van de eredienst¹². De boekhouding en de jaarrekening van een bestuur bevatten een belangrijk investeringsluik. Dat bevat dezelfde 6 hoofdfuncties als die van het exploitatieluik. De onderstaande tabel geeft een overzicht van die hoofdfuncties met enkele voorbeelden van veel voorkomende investeringsontvangsten en -uitgaven.

Hoofdfunctie	Investeringsontvangsten	Investeringsuitgaven
Eredienst (de eigenlijke cultus)	Private en overheidstoelagen, verkopen van kerkmeubilair, ...	Aankoop van meubels, installaties, kunstvoorwerpen, restauratie van kunstvoorwerpen, ...
Gebouwen van de eredienst	Private en overheidstoelagen, ...	Erelonen, herstellingswerken, grote reparatiewerken aan het hoofdgebouw van de eredienst, andere gebouwen van de eredienst, aan de woning van de bedenaar van de eredienst, ...
Bestuur van de eredienst	Verkopen van meubelen en kantoormachines, overige verkopen, toelagen, ...	Aankoop van meubelen en kantoormachines,
Privaat patrimonium	Verkopen, schenkingen en legaten, vervallen beleggingen, ...	Aankoop van gebouwen, gronden, meubelen; erelonen en grote herstellingen; investeringsbeleggingen, ...
Stichtingen	Ontvangsten van stichtingen, vervallen beleggingen van stichtingen, ...	Beleggingen van stichtingen, ...
Financiering	Opgenomen leningen, ...	Vervroegde terugbetaling van leningen, ...

¹² Meerdere besturen van de eredienst, vooral de niet rooms-katholieke, zijn geen eigenaar van hun eredienstgebouw.

3.1.2 De periode 2008-2021

De 2 tabellen hieronder bevatten een overzicht van de totale investeringsuitgaven en de totale investeringsontvangsten per hoofdfunctie voor de periode 2008-2021 van de verschillende eredienstbesturen. Ook het jaarlijkse gemiddelde en het jaarlijkse gemiddelde per bestuur staat vermeld. Zeker bij individuele eredienstbesturen zijn investeringen aan het eredienstgebouw vaak belangrijke en éénmalige (maar soms meerjarige) projecten. De cijfers van de investeringen variëren meer dan de exploitatiecijfers. Daarom geven we hier meerjarige cijfers met een jaarlijks gemiddelde.

We zien dat een gemiddeld bestuur van de eredienst jaarlijks gemiddeld 80.000 euro investeringsuitgaven verricht. In de volgende paragrafen lichten we toe dat we dat bedrag flink moeten nuanceren.

investeringsuitgaven 2008-2021	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw van de eredienst	bestuur van de eredienst	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal	gemiddeld jaarlijks	gemiddeld jaarlijks per bestuur
anglicaans	7	6.111	3.374.621	14.757	241.380	0	4.117.617	7.754.486	553.892	79.127
islamitisch	24	415.804	349.282	24.902	0	3.780	27.787	821.555	58.682	2.445
israëlitisch	5	49.976	8.685.729	10.736	1.308.874	0	1.669.962	11.725.276	837.520	167.504
kathedraal	4	1.397.316	54.554.023	384.915	17.748.681	800	6.304.943	80.390.678	5.742.191	1.435.548
orthodox	16	224.394	2.429.411	55.845	0	53	155.460	2.865.162	204.654	12.791
protestants	43	529.559	3.756.760	17.876	949.045	0	321.630	5.574.869	398.205	9.261
rooms-katholiek	1571	57.638.536	615.791.191	41.029.400	889.907.376	53.896.911	105.748.390	1.764.011.803	126.000.843	80.204
Eindtotaal	1670	60.261.694	688.941.017	41.538.430	910.155.409	53.901.491	118.345.788	1.873.143.829	133.795.988	80.117
Percentage		3,2%	36,8%	2,2%	48,6%	2,9%	6,3%	100,0%		

Figuur 8: de totale investeringsuitgaven van de besturen van de eredienst, jaarrekeningen 2008-2021

investerings-ontvangsten 2008-2021	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw van de eredienst	bestuur van de eredienst	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal	gemiddeld jaarlijks	gemiddeld jaarlijks per bestuur
anglicaans	7	3.000	2.075.472	14.020	1.008	237.012	5.637.798	7.968.310	569.165	81.309
islamitisch	24	398.402	174.906	20.060	0	3.780	184.108	781.256	55.804	2.325
israëlitisch	5	0	6.028.859	0	4.086.502	357.244	1.124.966	11.597.571	828.398	165.680
kathedraal	4	1.398.044	27.432.619	219.323	17.618.304	2.828	31.847.655	78.518.774	5.608.484	1.402.121
orthodox	16	179.689	2.231.320	64.646	0	70.000	274.166	2.819.821	201.416	12.588
protestants	43	464.259	2.925.848	17.436	1.266.383	17.500	790.852	5.482.278	391.591	9.107
rooms-katholiek	1571	41.361.450	459.656.343	43.321.800	914.951.102	64.946.500	218.571.222	1.742.808.416	124.486.315	79.240
Eindtotaal	1670	43.804.844	500.525.368	43.657.285	937.923.299	65.634.864	258.430.766	1.849.976.426	132.141.173	79.126
Percentage		2,4%	27,1%	2,4%	50,7%	3,5%	14,0%	100,0%		

Figuur 9: de totale investeringsontvangsten van de besturen van de eredienst, jaarrekeningen 2008-2021

3.1.3 De investeringstoelagen 2008-2021

De lokale en provinciale overheden zijn decretaal verplicht om “*bij te dragen in de investeringen in de gebouwen van de eredienst*”. De besturen van de erediensten ontvangen dan ook investeringstoelagen. Deze komen niet alleen, zoals de exploitatie-toelagen, van de gemeenten en de provincies. Ook het Vlaamse Gewest verstrekt investeringssubsidies. Dat gebeurt voornamelijk door het Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed, als er restauratiewerken gebeuren aan eredienstgebouwen die beschermd zijn als monument. Het Vlaams Agentschap Binnenlands Bestuur subsidieert investeringen aan niet-beschermdere eredienstgebouwen.

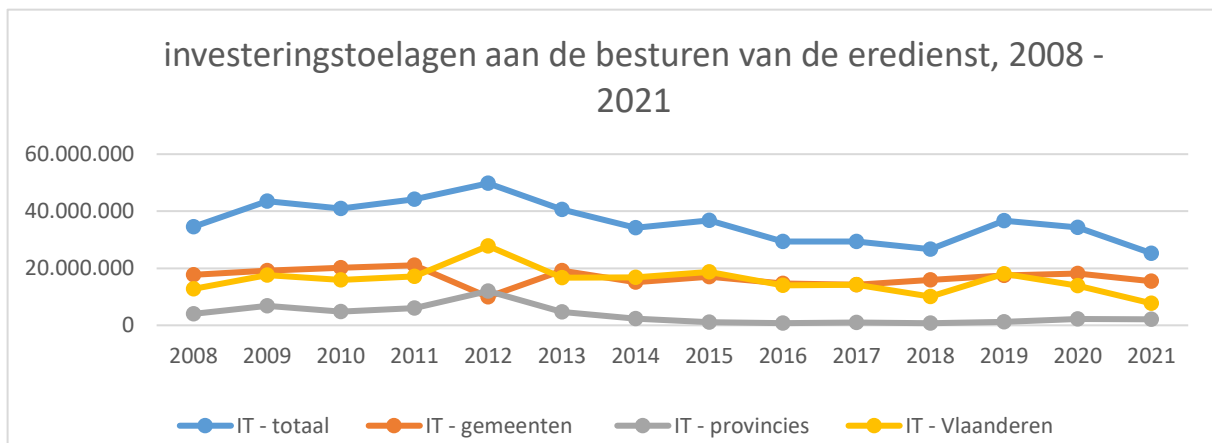
De bedragen van de ontvangen investeringssubsidies zitten vervat in de bovenstaande ontvangstencijfers, vooral binnen de hoofdfunctie ‘gebouw van de eredienst’¹³. Ze vormen geen

¹³ Maar ook, weliswaar uitzonderlijk, binnen de hoofdfuncties ‘eredienst’, ‘bestuur’ en ‘privaat patrimonium’.

aparte sluitpost op het investeringsbudget, zoals de exploitatietoelagen dat wel zijn bij de exploitatieverrichtingen.

De databestanden van ABB maken het mogelijk om de investeringstoelagen van de verschillende overheden op te volgen. De cijfers daarover steken in bijlage 4. Daaruit blijkt dat in de periode 2008-2021 de totale ontvangsten uit investeringstoelagen 506 miljoen euro bedroegen. Dat is gemiddeld 36,1 miljoen euro per jaar. De gemeenten namen jaarlijks gemiddeld 16,8 miljoen euro voor hun rekening, de provincies 3,5 miljoen euro en het Vlaams Gewest 15,8 miljoen euro.

We kunnen niet naast de dalende trend kijken als we de evolutie van die toelagen bekijken. Dat merken we ook al op bij de evolutie van de exploitatietoelagen. De ontvangsten uit investeringstoelagen bedroegen tot en met 2013 minstens 40 miljoen euro per jaar. Sindsdien wordt dat cijfer niet meer gehaald. In de jaren 2018 en 2021 ontvingen de besturen van de eredienst zelfs beduidend minder dan 30 miljoen euro per jaar.

Figuur 10: evolutie van de totale investeringstoelagen aan de besturen van de eredienst, jaarrekeningen 2008-2021 (zie ook bijlage 4)

3.1.4 Jaarrekening 2021

De onderstaande tabellen bevatten de cijfers van de investeringsuitgaven en de -ontvangsten van de besturen van de eredienst volgens de meest recente jaarrekening waarover we op dit moment beschikken: de jaarrekening 2021. We gebruiken die data omdat de cijfers over een langere periode van 14 jaar minder veel zeggen, op het jaarlijkse gemiddelde na.

investerings- uitgaven JR 2021	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw eredienst	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal	gemiddeld per bestuur
anglicaans	7	0	49.226	0	250	0	0	49.476	7.068
islamitisch	24	38.499	24.799	4.275	0	0	7.500	75.073	3.128
israëlitisch	5	0	4.430.951	7.535	312.122	0	0	4.750.608	950.122
kathedraal	4	0	11.116.101	0	0	0	32.895	11.148.996	2.787.249
orthodox	16	12.000	34.119	0	0	0	12.785	58.904	3.681
protestants	43	10.000	304.226	439	6.567	0	24.902	346.134	8.050
rooms-katholiek	1571	1.521.437	38.813.371	24.777	90.656.531	4.896.149	8.439.223	144.351.489	91.885
Eindtotaal	1670	1.581.936	54.772.793	37.026	90.975.470	4.896.149	8.517.306	160.780.680	96.276
		0,98%	34,07%	0,02%	56,58%	3,05%	5,30%	100,00%	

Figuur 11: totale investeringsuitgaven van de besturen van de eredienst, per hoofdfunctie, jaarrekening 2021

totale investerings- ontvangsten JR 2021	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw eredienst	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal	gemiddeld per bestuur
anglicaans	7	0	100.291	0	0	0	0	100.291	14.327
islamitisch	24	44.986	24.769	4.275	0	0	7.500	81.530	3.397
israëlitisch	5	0	3.290.340	0	1.200.558	39.428	28.769	4.559.095	911.819
kathedraal	4	0	2.633.232	0	458.414	0	8.425.000	11.516.646	2.879.161
orthodox	16	12.000	19.255	19.946	0	0	238	51.439	3.215
protestants	43	8.011	155.261	0	99.660	0	13.846	276.778	6.437
rooms-katholiek	1571	1.134.551	27.235.137	521.223	93.560.960	6.088.657	11.656.102	140.196.630	89.240
Eindtotaal	1670	1.199.548	33.458.285	545.444	95.319.591	6.128.085	20.131.456	156.782.408	93.882
		0,77%	21,34%	0,35%	60,80%	3,91%	12,84%	100,00%	

Figuur 12: totale investeringsontvangsten van de besturen van de eredienst, per hoofdfunctie, jaarrekening 2021

Bijlage 3 bevat meer details over de investeringsontvangsten 2021. Het is een jaar met relatief veel ontvangsten (156 miljoen euro) waarvan relatief weinig investeringstoelagen (25 miljoen euro). We geven per eredienst, de cijfers per hoofdfunctie van de totale ontvangsten, de investeringstoelagen en de 'eigen investeringsontvangsten'. In de volgende paragrafen leggen we uit wat die cijfers precies betekenen.

3.2 DE INVESTERINGSVERRICHTINGEN BINNEN DE HOOFDFUNCTIE 'PRIVAAT PATRIMONIUM'

In de investeringscijfers valt het enorme belang van de hoofdfunctie 'privaat patrimonium' onmiddellijk op. In de afgelopen 14 jaar leverde die hoofdfunctie de helft (50,7%) van de investeringsontvangsten op (bijna 938 miljoen euro of 67 miljoen euro per jaar), en dit quasi uitsluitend bij de rooms-katholieke en kathedrale kerkfabrieken (zie figuur 9). In 2021 was dat opgelopen tot meer dan 60% van de investeringsontvangsten of 95,3 miljoen euro (zie figuur 12).

Dat is het gevolg van de kasboekhouding die de besturen van de eredienst voeren. Ze moeten hun beleggingen, op het ogenblik dat ze vervallen, boeken als een ontvangst. Die 'ontvangen' gelden belegt het bestuur vaak ogenblikkelijk opnieuw. Boekhoudkundig betekent die herbelegging een 'uitgave' in de hoofdfunctie 'privaat patrimonium'. Die cijfers over de investeringsontvangsten en – uitgaven in de hoofdfunctie 'privaat patrimonium' lijken indrukwekkend maar moeten we dus sterk nuanceren.

Het reële economische belang van de hoofdfunctie 'privaat patrimonium' zit dus niet zozeer bij de investeringsverrichtingen (vaak louter het gevolg van boekhoudkundige verwerkingen) maar bij de exploitatie-ontvangsten, omdat die de gemeentelijke (of provinciale) tussenkomsten doen dalen (zie eerder paragraaf 2.2. en voetnoot 9).

Het valt wel op dat de investeringsontvangsten in deze hoofdfunctie bij de rooms-katholieke kerkfabrieken in 2021 (93,5 miljoen euro) bijna 3 miljoen hoger liggen dan de uitgaven (90,6 miljoen euro). Dit lijkt aan te geven dat er globaal genomen wat wordt ingeteerd op de financiële reserves, bijvoorbeeld voor investeringen in de kerkgebouwen.

3.3 DE INVESTERINGSVERRICHTINGEN BINNEN DE HOOFDFUNCTIE 'GEBOUWEN VAN DE EREDIENST'

Het onderhoud van het eredienstgebouw is een kerntaak van een bestuur van de eredienst. Het is dan ook niet onverwacht dat (de investeringsverrichtingen voor het privaat patrimonium buiten beschouwing gelaten) de investeringen in het eredienstgebouw de belangrijkste investeringsuitgaven van een bestuur van de eredienst zijn, zeker als het bestuur eigenaar is van het eredienstgebouw.

De onderstaande tabel geeft voor de afgelopen 14 jaar de gemiddelde jaarlijkse investeringsuitgaven binnen de hoofdfunctie 'gebouw van de eredienst' weer. Daarnaast tonen we telkens ook de gemiddelde investeringstoelage (van gemeente, provincie en Vlaams Gewest) waarop een bestuur beroep kon doen. Bijlage 5 toont de gedetailleerdere jaargegevens per type bestuur van de eredienst.

investeringsuitgaven gebouw eredienst 2008-2021	aantal besturen	uitgaven 2008-2021		investeringsstoelage 2008-2021		verhouding IT / Tot
		jaarlijks gem	per bestuur	jaarlijks gem	per bestuur	
anglicaans	7	241.044	34.435	135.057	19.294	56,03%
islamitisch	24	24.949	1.040	7.226	301	28,96%
israëlitisch	5	620.409	124.082	141.729	28.346	22,84%
kathedraal	4	3.896.716	974.179	1.911.232	477.808	49,05%
orthodox	16	173.529	10.846	122.029	7.627	70,32%
protestants	43	268.340	6.240	175.664	4.085	65,46%
rooms-katholiek	1571	43.985.085	27.998	30.168.575	19.203	68,59%
Eindtotaal	1670	49.210.073	29.467	32.661.511	19.558	66,37%

Figuur 13: de gemiddelde investeringsuitgaven (jaarlijks en jaarlijks per bestuur) aan de hoofdfunctie 'gebouw van de eredienst', jaarrekeningen 2008-2021. Zie bijlage 5 voor meer details.

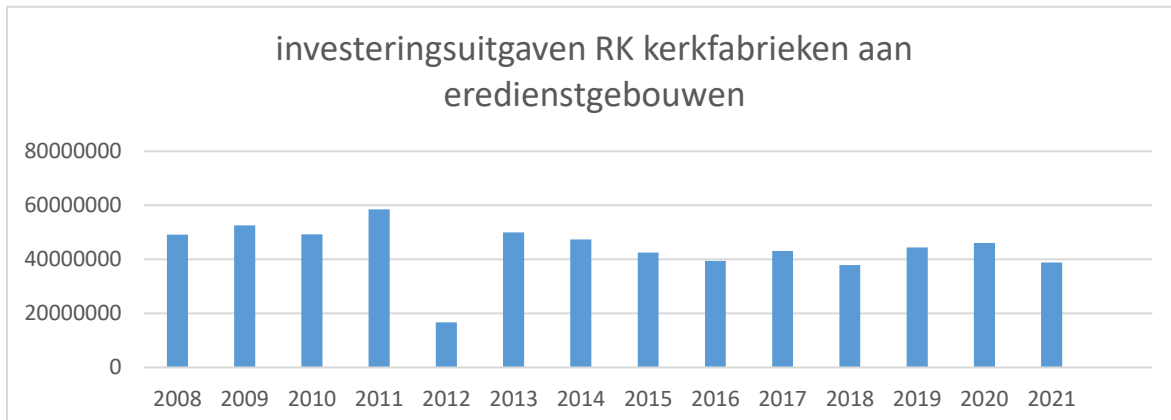
De verzameling van de rooms-katholieke besturen van de eredienst boekten sinds 2008 gemiddeld per jaar bijna 44 miljoen euro aan investeringsuitgaven voor hun eredienstgebouwen (zie bijlage 5A). Dat komt neer op jaarlijks gemiddeld bijna 28.000 euro per bestuur. Iets meer dan 2/3e daarvan (19.203 euro) wordt gefinancierd door investeringssubsidies van de lokale of Vlaamse overheid (zie figuur 13).

De enkele anglicaanse besturen kennen vergelijkbare gemiddelden. De orthodoxe en de protestantse besturen hebben gemiddeld veel minder investeringsuitgaven. Vermoedelijk is dat omdat ze vaak geen eigenaar zijn van het eredienstgebouw. Bovendien vergen hun eredienstgebouwen doorgaans minder investeringen omdat ze minder groots en historisch zijn dan die van de rooms-katholieke eredienst. De investeringsuitgaven van de islamitische besturen van de eredienst zijn verwaarloosbaar.

De kathedrale kerkfabrieken zijn verantwoordelijk voor het onderhoud van grootse en historische kathedralen. De investeringsuitgaven liggen hier begrijpelijkerwijze veel hoger (jaarlijks gemiddeld 974.179 euro per bestuur). De helft daarvan wordt gefinancierd met investeringstoelagen van andere overheden. Ook de Israëlitische eredienstbesturen kennen relatief aanzienlijke investeringsuitgaven (jaarlijks gemiddeld 124.082 euro per bestuur), maar doen verhoudingsgewijs veel minder een beroep op investeringstoelagen van de overheid dan de andere erediensten. Het zijn vaststellingen die heel gelijkaardig lopen met die voor de exploitatiekosten binnen de hoofdfunctie gebouw van de eredienst (zie paragraaf 2.2.).

Een verdere analyse leidt nog tot drie opmerkingen.

- 1) De bedragen in de hoofdfunctie ‘gebouw van de eredienst’ hebben in de meeste gevallen betrekking op het hoofdgebouw van de eredienst, zoals de kerk van een rooms-katholieke parochie. Maar dat is niet altijd zo. De ABB-databestanden laten toe een verdere opdeling te maken. In de periode 2008-2021 was 91,2% van de investeringstoelagen effectief bestemd voor investeringswerken aan het hoofdgebouw van de eredienst (417,2 van de 457,2 miljoen euro). ‘Andere’ eredienstgebouwen kregen 18,9 miljoen euro (4,15%) en de woningen van de bedienaars van de eredienst 21 miljoen euro (4,60%). Zo goed als uitsluitend de rooms-katholieke eredienstbesturen waren de begunstigde.
- 2) De investeringsuitgaven aan eredienstgebouwen lijken de jongste jaren te verminderen. Als we ons beperken tot de rooms-katholieke kerkfabrieken, schommelden de uitgaven in de periode tot en met 2013 rond de 50 miljoen euro. Vanaf 2016 blijven ze vaak steken onder de 40 miljoen euro. Dat is compatibel met de eerdere historische reeks over de evolutie van de investeringstoelagen.

Figuur 14: investeringsuitgaven door de rooms-katholieke kerkfabrieken binnen de hoofdfunctie “gebouwen van de eredienst” – zie ook bijlage 5.

- 3) Deze vaststelling moeten we echter meteen nuanceren door een derde opmerking. De jaarrekeningen van de eredienstbesturen bevatten niet de totaliteit van de investeringsuitgaven van openbare besturen voor de eredienstgebouwen. Het gemeentebestuur kan optreden als bouwheer van de investeringswerken aan een eredienstgebouw als het daarover een afspraak heeft met het bestuur van de eredienst. In dat geval komen de uitgaven van die investeringen terecht in de gemeentelijke boekhouding, niet in de boekhouding van de besturen van de eredienst.

In de jaarrekeningen van 2015 tot 2021 van de gemeente- en provinciebesturen onderzochten we hoeveel investeringsuitgaven die besturen boekten op het beleidsveld

'erediensten', zonder rekening te houden met de geboekte investeringstoelagen (voor de besturen van de eredienst)¹⁴. We gaan ervan uit dat de gemeenten en provincies die investeringsuitgaven rechtstreeks deden voor werken aan gebouwen van de eredienst (waarbij we geen onderscheid kunnen maken tussen de soorten erediensten).

investeringsuitgaven gebouwen eredienst	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Totaal	%
JR besturen eredienst	45.877.693	42.187.315	45.731.769	41.704.603	53.234.936	64.373.009	54.772.793	347.882.118	79,7%
JR gemeenten	6.572.283	7.609.300	8.194.836	13.080.520	16.880.713	15.793.291	17.610.865	85.741.808	19,7%
Jr provincies	33.271	11.007	0	11.301	20.064	1.685.184	900.144	2.660.971	0,6%
Totaal	52.483.247	49.807.623	53.926.605	54.796.424	70.135.713	81.851.484	73.283.803	436.284.898	100,0%

Figuur 15: investeringsuitgaven aan gebouwen van de eredienst, opgenomen in de jaarrekeningen 2015-2021 van de besturen van de eredienst (hoofdfunctie gebouw van de eredienst) en in de jaarrekeningen van de gemeenten en provincies (beleidsveld erediensten)

Voor de afgelopen 7 jaar tonen deze cijfers aan dat ongeveer 20% van de totale investeringsuitgaven voor eredienstgebouwen alleen terug te vinden zijn in de boekhouding van de gemeenten en provincies. Vooral de laatste jaren (vanaf 2018) zijn de investeringen in eredienstgebouwen rechtstreeks vanuit de gemeentelijke boekhouding fors toegenomen. Het relateert de evolutie van de investeringsuitgaven volgens de jaarrekeningen van de besturen van de eredienst. Het lijkt erop dat de relatieve daling van de investeringsuitgaven door de besturen van de eredienst (en de ontvangen investeringstoelagen van gemeenten en provincies)¹⁵, zoals we hoger zagen, gecompenseerd werd door de rechtstreekse investeringen van de gemeentebesturen.

3.4 DE INVESTERINGSVERRICHTINGEN BINNEN DE ANDERE HOOFDFUNCTIES

Het bedrag van de investeringsuitgaven binnen de andere hoofdfuncties blijft bescheiden. We denken dat het relevanter is om de gemiddelde investeringsuitgaven (gemiddeld over 14 jaar) naar voren te schuiven dan de jaarlijkse cijfers te geven. Zo zien we, met minder cijfers, beter de algemene trends.

¹⁴ Dit gaat over de investeringsuitgaven van gemeenten en provincies in de rubriek 'materiële en immateriële vaste activa' binnen het beleidsveld 'erediensten'. Die cijfers komen uit de digitale rapporteringen van de gemeente- en provinciebesturen van de jaarrekeningen. Je kan ze raadplegen op de website van ABB. De cijfers van voor 2015 zijn niet beschikbaar.

¹⁵ De hoge investeringsuitgaven in het jaar 2020 zijn te wijten aan de uitzonderlijk hoge investeringsuitgaven in dat jaar door de kathedrale kerkfabrieken.

investeringsuitgaven 2008-2021		hoofdfunctie eredienst			hoofdfunctie bestuur			hoofdfunctie financiering		
		totaal	jaarlijks gemiddelde	gemiddelde jaar/bestuur	totaal	jaarlijks gemiddelde	gemiddelde jaar/bestuur	totaal	jaarlijks gemiddelde	gemiddelde jaar/bestuur
anglicaans	7	6.111	436	62	14.757	1.054	151	4.117.617	294.116	42.017
islamitisch	24	415.804	29.700	1.238	24.902	1.779	74	27.787	1.985	83
israëlitisch	5	49.976	3.570	714	10.736	767	153	1.669.962	119.283	23.857
kathedraal	4	1.397.316	99.808	24.952	384.915	27.494	6.873	6.304.943	450.353	112.588
orthodox	16	224.394	16.028	1.002	55.845	3.989	249	155.460	11.104	694
protestants	43	529.559	37.826	880	17.876	1.277	30	321.630	22.974	534
rooms-katholiek	1571	57.638.536	4.117.038	2.621	41.029.400	2.930.671	1.865	105.748.390	7.553.456	4.808
Eindtotaal	1670	60.261.694	4.304.407	2.577	41.538.430	2.967.031	1.777	118.345.788	8.453.271	5.062

Figuur 16: gemiddelde investeringsuitgaven (jaarlijks en jaarlijks per bestuur) van de besturen van de eredienst binnen de hoofdfuncties 'eredienst', 'bestuur' en 'financiering', jaarrekeningen 2008-2021.

Het valt op dat de rooms-katholieke kerkfabrieken, zowel in de hoofdfunctie 'erediensten' als in de hoofdfunctie 'bestuur van de eredienst', meer investeringsuitgaven boeken dan de andere eredienstbesturen.

4 ENKELE ELEMENTEN UIT DE INVENTARIS VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST

In het ABB-databestand staan ook enkele belangrijke gegevens uit de staat van het vermogen van ieder bestuur van de eredienst. Veel elementen uit hun patrimonium (gronden, gebouwen) zijn niet met de actuele geschatte waarde opgenomen in de staat van hun vermogen of vallen moeilijk te waarderen (kunstvoorwerpen). Enkele elementen zijn wel onbetwistbaar en makkelijk in een databestand in te brengen. Het betreft gegevens over de financiële schulden, de geldbeleggingen en de liquide middelen. De tabel hieronder bevat die gegevens, per eredienst, op basis van de jaarrekeningen 2021.

JR 2021		financiële schulden		geldbeleggingen		liquide middelen	
		totaal	per bestuur	totaal	per bestuur	totaal	per bestuur
anglicaans	7	1.345.029	192.147	0	0	136.173	19.453
islamitisch	24	6.800	283	0	0	234.182	9.758
israëlitisch	5	440.173	88.035	269.294	53.859	281.219	56.244
kathedraal	4	24.055.834	6.013.959	2.597.354	649.339	801.574	200.394
orthodox	16	9.648	603	0	0	165.788	10.362
protestants	43	126.851	2.950	198.935	4.626	646.409	15.033
rooms-katholiek	1571	55.401.033	35.265	277.198.805	176.447	98.128.568	62.462
Eindtotaal	1670	81.385.369	48.734	280.264.387	167.823	100.393.912	60.116

Figuur 17: het totaal van de financiële schulden, de geldbeleggingen en de liquide middelen van de besturen van de eredienst, jaarrekening 2021

Ook daarvoor stellen we vast dat die rubrieken enkel bij de rooms-katholieke kerkfabrieken van noemenswaardig belang zijn. De geldbeleggingen (277,2 miljoen euro) en de liquide middelen (98,1 miljoen euro) van het geheel van de rooms-katholieke kerkfabrieken overtreffen einde 2021 in ruime mate hun financiële schulden (55,4 miljoen euro).

De gemiddelde schulden bij de andere besturen van de eredienst zijn bescheiden. De kathedrale kerkfabrieken torsen wel een redelijke schuld. De schuld bij de anglicaanse besturen is te wijten aan een investeringsschuld bij 1 enkel bestuur.

5 CONCLUSIES

Vlaanderen kent een **groot aantal publiekrechtelijke lokale besturen van de eredienst**, voor het grootste deel rooms-katholieke kerkfabrieken met een (heel) lange geschiedenis. Het databestand van het Agentschap Binnenlands Bestuur (ABB) bevat in 2021 gegevens uit de jaarrekeningen van 1.670 besturen. Meer dan 94% daarvan (1.571) zijn jaarrekeningen van rooms-katholieke kerkfabrieken. De overige rekeningen zijn die van een handvol anglicaanse (7) en Israëlitische (5) besturen én van de 4 rooms-katholieke kathedrale kerkfabrieken. Verder tellen we enkele tientallen orthodoxe (16), islamitische (24) en protestantse (43) besturen van de eredienst.

Het is hun **opdracht** te zorgen dat de eredienst in materieel waardige omstandigheden kan verlopen én te zorgen voor het (soms monumentale) eredienstgebouw en de goederen en gelden die ze in eigendom hebben. Op de rooms-katholieke kathedrale kerkfabrieken na zijn dat - in financiële termen - bescheiden besturen. Deze opdracht wordt vervuld door een bestuur bestaande uit vrijwilligers.

De **kathedrale kerkfabrieken zijn heuse kleine ondernemingen** met meerdere personeelsleden die de verantwoordelijkheid dragen voor een historisch (en toeristisch) waardevol gebouw en een belangrijk privaat patrimonium (hoewel de ABB-bestanden geen overzicht bieden van alle elementen uit de staat van het vermogen van de eredienstbesturen). Hun exploitatie- en investeringsuitgaven bedroegen in 2021 gemiddeld respectievelijk 858.063 en 2.787.249 euro.

De gemiddelde rooms-katholieke kerkfabriek is een lokaal bestuur met **eerder bescheiden financiële transacties**. Het exploitatiebudget bedroeg in 2021 44.491 euro, waarvan de kleine helft (20.890 euro) afkomstig was van eigen exploitatie-ontvangsten en een grote helft (23.601 euro) afkomstig van de gemeentelijke exploitatie-dotatie. Uit de *eredienst zelf* (vieringen) halen de rooms-katholieke kerkfabrieken merkkelijk minder exploitatie-inkomsten (omhalingen) dan de andere besturen van de eredienst (gemiddeld 2.133 euro). De inkomsten uit het beheer van hun *privaat patrimonium* (gebouwen, gronden, geldbeleggingen, ...) brengt wel een aardige cent op: in 2021 17,3 miljoen euro of gemiddeld 11.018 euro per bestuur. Zo hadden de rooms-katholieke kerkfabrieken samen einde 2021 277 miljoen euro aan geldbeleggingen en 98 miljoen euro aan liquide middelen (gemiddeld respectievelijk 176.447 en 62.462 euro per bestuur). Bij de andere besturen is dit veel minder tot onbestaand.

In historisch perspectief vertoont de **exploitatie-toelage van het gemeentebestuur** aan de rooms-katholieke kerkfabrieken een **dalende tendens**. In 10 jaar betreft dit een daling van 10,4% in absolute termen: van 43,4 miljoen euro in 2011 naar 37 miljoen euro in 2021. Als we rekening houden met de inflatie gaat het om een reële daling van 23,3%. De daling van de gemeentelijke tussenkomst spoort gelijk met de vermindering van het aantal rooms-katholieke kerkfabrieken: van 1.791 in 2008 naar 1.571 in 2021. Bij de organisatorische structurering van de Rooms-Katholieke Kerk is een samenvoeging van parochies, annex kerkfabrieken, geen uitzondering meer. Het gaat vaak gepaard met de ontwijding (en herbestemming) van een kerkgebouw.

Overigens hebben 347 rooms-katholieke kerkfabrieken (22%) geen gemeentelijke exploitatietoelage nodig. Ook meerdere protestantse en Israëlitische besturen van de eredienst ontvangen geen exploitatie-tussenkomst van de gemeente. Soms vanuit principiële redenen.

De **exploitatie-uitgaven** gebeuren voornamelijk voor het onderhoud van het eredienstgebouw (schoonmaak, kleine herstellingwerken, verzekeringen, ...). Als we daarbij de uitgaven voor de terugbetaling van leningen tellen, zijn meer dan 60% gebouwgebonden uitgaven. Voor een gemiddelde rooms-katholieke kerkfabriek betekent dat een jaarlijkse exploitatie-uitgave van 19.576 euro voor het eredienstgebouw en 5.655 euro voor de terugbetaling van leningen. 20% van de exploitatie-uitgaven gebeurt voor de eredienst zelf, 10% voor het bestuur.

De jaarrekeningen van de besturen van de eredienst geven aan dat een rooms-katholieke kerkfabriek jaarlijks gemiddeld 27.998 euro besteedt aan **investeringsuitgaven voor de gebouwen van de eredienst**. Dat zijn voornamelijk de hoofdkerken, maar ook een enkele bijkerk of een pastorie. Iets meer dan 2/3de daarvan is gefinancierd met investeringssubsidies van de gemeentelijke (of Vlaamse) overheid. Hierbij moeten we er wel rekening meer houden dat bepaalde investeringen aan kerken rechtstreeks door het gemeentebestuur gebeuren, en dus geen weerslag vinden in de jaarrekeningen van de kerkfabrieken. De Israëlitische besturen, en zeker de kathedrale kerkfabrieken, doen merkkelijk meer investeringsuitgaven. Het gemiddelde orthodoxe, protestantse en zeker islamitische bestuur heeft merkkelijk minder investeringsuitgaven voor de eredienstgebouwen omdat zij (veel) minder vaak eigenaar zijn van het eredienstgebouw. Dat leidt tot extra exploitatie-uitgaven (huurgelden).

6 BIJLAGEN

6.1 BIJLAGE 1: DE EXPLOITATIE-ONTVANGSTEN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST, JAARREKENING 2021

Bijlage 1A: de eigen exploitatie-ontvangsten van de besturen van de eredienst én de exploitatietoelagen die ze ontvangen van de gemeentelijke (of provinciale) overheid zijn, op basis van de jaarrekeningen 2021.

exploitatie-ontvangsten JR 2021	type besturen	aantal besturen	eigen exploitatie-ontvangsten							exploitatie-toelage		algemeen totaal		aandeel toelage in totaal
			eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal	gemiddeld per bestuur	expl toelage	gemiddeld per bestuur	algemeen totaal	
anglicaans	7	30.360	14.300	3.497	6.810	0	0	54.967	7.852	177.600	25.371	232.567	33.224	76,37%
islamitisch	24	81.731	46.413	18.545	0	0	30.049	176.738	7.364	750.287	31.262	927.025	38.626	80,93%
israëlitisch	5	662.646	60.456	1.014.160	12.844	107.000	20.631	1.877.739	375.548	88.535	17.707	1.966.274	393.255	4,50%
kathedraal	4	77.805	1.790.449	57.750	489.594	85.548	30.085	2.531.231	632.808	1.456.415	364.104	3.987.646	996.912	36,52%
orthodox	16	57.174	19.449	1.337	5.084	0	957	84.000	5.250	368.157	23.010	452.158	28.260	81,42%
protestants	43	346.191	118.094	22.211	74.479	0	46.750	607.724	14.133	358.328	8.333	966.052	22.466	37,09%
rooms-katholiek	1571	3.350.502	7.485.559	1.030.110	17.309.618	1.828.605	1.813.853	32.818.247	20.890	37.076.629	23.601	69.894.876	44.491	53,05%
Eindtotaal	1670	4.606.409	9.534.721	2.147.610	17.898.429	2.021.153	1.942.324	38.150.646	22.845	40.275.952	24.117	78.426.598	46.962	51,35%

Bijlage 1B: het relatieve gewicht van de eigen exploitatie-ontvangsten van de besturen van de eredienst (dus zonder de exploitatie-toelage) per hoofdfunctie, op basis van de jaarrekeningen 2021.

% exploitatie-ontvangsten 2021	type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal
anglicaans	7	55%	26%	6%	12%	0%	0%	100%	
islamitisch	24	46%	26%	10%	0%	0%	17%	100%	
israëlitisch	5	35%	3%	54%	1%	6%	1%	100%	
kathedraal	4	3%	71%	2%	19%	3%	1%	100%	
orthodox	16	68%	23%	2%	6%	0%	1%	100%	
protestants	43	57%	19%	4%	12%	0%	8%	100%	
rooms-katholiek	1571	10%	23%	3%	53%	6%	6%	100%	
Eindtotaal	1670	12%	25%	6%	47%	5%	5%	100%	

Bijlage 1C: de gemiddelde eigen exploitatie-ontvangst van de besturen van de eredienst (dus zonder de exploitatie-toelage) per hoofdfunctie in absolute getallen, op basis van de jaarrekeningen 2021.

gem.exploitatie-ontvangsten 2021 per bestuur	type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal
anglicaans	7	4.337	2.043	500	973	0	0	7.852	
islamitisch	24	3.405	1.934	773	0	0	1.252	7.364	
israëlitisch	5	132.529	12.091	202.832	2.569	21.400	4.126	375.548	
kathedraal	4	19.451	447.612	14.438	122.399	21.387	7.521	632.808	
orthodox	16	3.573	1.216	84	318	0	60	5.250	
protestants	43	8.051	2.746	517	1.732	0	1.087	14.133	
rooms-katholiek	1571	2.133	4.765	656	11.018	1.164	1.155	20.890	
Eindtotaal	1670	2.758	5.709	1.286	10.718	1.210	1.163	22.845	

6.2 BIJLAGE 2: DE EXPLOITATIE-UITGAVEN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST, JAARREKENING 2021

Bijlage 2A: de totale exploitatie-uitgaven van de besturen van de eredienst, op basis van de jaarrekeningen 2021.

type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	Totaal	gemiddeld per bestuur
anglicaans	7	18.780	90.191	49.561	0	0	101.938	260.470	37.210
islamitisch	24	115.148	613.955	93.894	5.744	0	32.856	861.598	35.900
israëlitisch	5	492.761	274.445	1.257.705	28.600	0	59.166	2.112.677	422.535
kathedraal	4	474.113	2.119.880	571.901	142.813	10.126	113.418	3.432.251	858.063
orthodox	16	127.288	267.128	44.771	0	0	5.905	445.092	27.818
protestants	43	172.264	436.775	226.769	16.016	0	55.154	906.977	21.092
rooms-katholiek	1571	13.001.130	30.754.019	5.393.952	6.152.998	226.244	8.884.573	64.412.916	41.001
Eindtotaal	1670	14.401.484	34.556.394	7.638.554	6.346.171	236.370	9.253.009	72.431.982	43.372

Bijlage 2B: het relatieve gewicht van de exploitatie-uitgaven van de besturen van de eredienst per hoofdfunctie, op basis van de jaarrekeningen 2021.

type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	Totaal
anglicaans	7	7,2%	34,6%	19,0%	0,0%	0,0%	39,1%	100%
islamitisch	24	13,4%	71,3%	10,9%	0,7%	0,0%	3,8%	100%
israëlitisch	5	23,3%	13,0%	59,5%	1,4%	0,0%	2,8%	100%
kathedraal	4	13,8%	61,8%	16,7%	4,2%	0,3%	3,3%	100%
orthodox	16	28,6%	60,0%	10,1%	0,0%	0,0%	1,3%	100%
protestants	43	19,0%	48,2%	25,0%	1,8%	0,0%	6,1%	100%
rooms-katholiek	1571	20,2%	47,7%	8,4%	9,6%	0,4%	13,8%	100%
Eindtotaal	1670	19,9%	47,7%	10,5%	8,8%	0,3%	12,8%	100%

Bijlage 2C: de gemiddelde exploitatie-uitgaven van de besturen van de eredienst per hoofdfunctie in absolute getallen, op basis van de jaarrekeningen 2021.

type besturen	aantal besturen	eredienst	gebouwen	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	Totaal
anglicaans	7	2.683	12.884	7.080	0	0	14.563	37.210
islamitisch	24	4.798	25.581	3.912	239	0	1.369	35.900
israëlitisch	5	98.552	54.889	251.541	5.720	0	11.833	422.535
kathedraal	4	118.528	529.970	142.975	35.703	2.532	28.354	858.063
orthodox	16	7.955	16.695	2.798	0	0	369	27.818
protestants	43	4.006	10.158	5.274	372	0	1.283	21.092
rooms-katholiek	1571	8.276	19.576	3.433	3.917	144	5.655	41.001
Eindtotaal	1670	8.624	20.692	4.574	3.800	142	5.541	43.372

6.3 BIJLAGE 3: DE INVESTERINGSONTVANGSTEN VAN DE BESTUREN VAN DE EREDIENST, JAARREKENING 2021

Bijlage 3A: de totale investeringsontvangsten van de besturen van de eredienst, per eredienst en per hoofdruwbriek (jaarrekening 2021)

totale investeringsontvangsten JR 2021	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw eredienst	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal
anglicaans	7	0	100.291	0	0	0	0	100.291
islamitisch	24	44.986	24.769	4.275	0	0	7.500	81.530
israëlitisch	5	0	3.290.340	0	1.200.558	39.428	28.769	4.559.095
kathedraal	4	0	2.633.232	0	458.414	0	8.425.000	11.516.646
orthodox	16	12.000	19.255	19.946	0	0	238	51.439
protestants	43	8.011	155.261	0	99.660	0	13.846	276.778
rooms-katholiek	1571	1.134.551	27.235.137	521.223	93.560.960	6.088.657	11.656.102	140.196.630
Eindtotaal	1670	1.199.548	33.458.285	545.444	95.319.591	6.128.085	20.131.456	156.782.408
		0,77%	21,34%	0,35%	60,80%	3,91%	12,84%	100,00%

Bijlage 3B: de investeringstoelagen (van de gemeentelijke, de provinciale en de Vlaamse overheid) aan de besturen van de eredienst, per eredienst en per hoofdruwbriek. Dus een onderdeel van de totale investeringsontvangsten (bijlage 3A)

investerings-toelage	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw eredienst	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal
anglicaans	7	0	93.433		0			93.433
islamitisch	24	20.891	0	0	0			20.891
israëlitisch	5	0	212.908	0	0			212.908
kathedraal	4	0	2.329.971	0	0			2.329.971
orthodox	16	8.400	900	19.453	0			28.753
protestants	43	7.900	154.792	0	0			162.692
rooms-katholiek	1571	967.316	21.109.109	1.250	348.594			22.426.269
Eindtotaal	1670	1.004.507	23.901.113	20.703	348.594			25.274.917

Bijlage 3C: de investeringsontvangsten van de besturen van de eredienst, per eredienst en per hoofdruwbriek, zonder de investeringstoelagen. Dus het andere onderdeel van de totale investeringsontvangsten (bijlage 3A)

eigen investeringsontvangsten	aantal besturen 2021	eredienst	gebouw eredienst	bestuur	privaat patrimonium	stichtingen	financiering	totaal
anglicaans	7	0	6.858	0	0	0	0	6.858
islamitisch	24	24.095	24.769	4.275	0	0	7.500	60.639
israëlitisch	5	0	3.077.432	0	1.200.558	39.428	28.769	4.346.188
kathedraal	4	0	303.261	0	458.414	0	8.425.000	9.186.674
orthodox	16	3.600	18.355	493	0	0	238	22.686
protestants	43	111	469	0	99.660	0	13.846	114.086
rooms-katholiek	1571	167.235	6.126.028	519.973	93.212.366	6.088.657	11.656.102	117.770.361
Eindtotaal	1670	195.041	9.557.171	524.741	94.970.997	6.128.085	20.131.456	131.507.491

6.4 BIJLAGE 4: DE TOTALE INVESTERINGSTOELAGEN VAN DE LOKALE, DE PROVINCIALE EN DE GEWESTELIJKE OVERHEDEN (2008 – 2021)

Bijlage 4A: de totale investeringstoelagen aan de besturen van de eredienst van **alle** overheden samen, op basis van hun jaarrekeningen 2008-2021.

investeringsstoelage	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	totaal	gemiddeld per jaar
totaal																
anglicaans	0	302.882	58.179	699.774	336.887	64.653	6.500	20.000	0	6.311	104.345	165.152	36.465	93.433	1.894.582	135.327
islamitisch		0	0	0	0	27.696	106.546	60.133	17.787	99.791	93.263	9.000	48.957	20.891	484.064	34.576
israëlitisch	0	0	25.674	0	144.558	26.943	13.462	122.499	87.398	128.307	362.536	804.893	55.026	212.908	1.984.203	141.729
kathedraal	575.004	3.263.396	2.461.212	537.835	1.016.038	2.041.085	851.497	3.556.995	28.141	1.910.634	1.596.730	5.001.097	1.872.693	2.329.971	27.042.330	1.931.595
orthodox	512.044	76.115	18.622	41.418	19.008	84.664	40.090	148.504	12.490	536.655	137.717	198.343	82.275	28.753	1.936.699	138.336
protestants	192.576	357.151	85.632	111.472	556.048	138.083	110.697	133.795	242.117	237.323	247.474	172.962	98.648	162.692	2.846.673	203.334
rooms-katholiek	33.212.734	39.556.009	38.265.911	42.826.900	47.701.588	38.165.330	33.069.017	32.797.446	29.026.593	26.437.645	24.117.721	30.354.944	32.090.265	22.426.269	470.048.372	33.574.884
Eindtotaal	34.492.358	43.555.554	40.915.230	44.217.399	49.774.127	40.548.456	34.197.810	36.839.371	29.414.525	29.356.668	26.659.786	36.706.392	34.284.331	25.274.917	506.236.924	36.159.780

Bijlage 4B: de investeringstoelagen aan de besturen van de eredienst door de **lokale** overheden, op basis van hun jaarrekeningen 2008-2021.

investeringsstoelage	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	totaal	gemiddeld per jaar
gemeenten																
anglicaans	0	11.665	54.375	554.165	55.562	0	6.500	20.000	0	6.311	24.322	5.105	36.465	15.846	790.316	56.451
islamitisch		0	0	0	0	0	85.296	21.170	10.308	26.791	12.209	0	9.656	17.555	182.986	13.070
israëlitisch	0	0	0	0	16.287	8.690	0	122.499	87.398	79.466	59.223	305.844	272	131.938	811.618	57.973
kathedraal	44.236	0	0	19.922	263.761	4.000	25.000	0	0	0	165.660	0	0	0	522.579	37.327
orthodox	65.722	37.257	9.310	8.960	5.437	2.583	23.028	1.350	5.529	1.350	3.400	3.000	1.400	19.453	187.778	13.413
protestants	175.316	262.116	61.362	109.058	229.248	128.257	54.014	133.795	233.487	237.323	240.117	172.962	98.648	133.212	2.268.915	162.065
rooms-katholiek	17.415.765	18.872.124	20.042.736	20.353.682	9.376.946	18.967.179	14.935.765	16.744.305	14.282.033	13.842.232	15.368.350	16.959.292	18.055.652	15.192.736	230.408.796	16.457.771
Eindtotaal	17.701.038	19.183.162	20.167.784	21.045.787	9.947.241	19.110.709	15.129.603	17.043.118	14.618.754	14.193.475	15.873.282	17.446.202	18.202.093	15.510.740	235.172.989	16.798.071

Bijlage 4C: de investeringstoelagen aan de besturen van de eredienst door de **provinciale** overheden, op basis van hun jaarrekeningen 2008-2021.

investeringsstoelage	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	totaal	gemiddeld per jaar
provincies																
anglicaans	0	72.804	0	145.608	21.841	64.653	0	0	0	0	0	0	0	0	304.907	21.779
islamitisch		0	0	0	0	27.696	21.250	38.963	7.479	73.000	81.053	9.000	39.301	3.336	301.079	21.506
israëlitisch	0	0	0	0	30.547	6.084	0	0	0	12.210	303.313	499.049	53.121	0	904.324	64.595
kathedraal	255.939	2.733.420	1.037.843	480.917	727.661	923.222	461.752	384.473	26.663	7.162	44.946	297.220	1.534.189	1.540.399	10.455.807	746.843
orthodox	291.162	24.119	9.312	32.458	13.571	36.895	17.062	144.924	5.333	429.386	79.071	5.343	45.812	9.300	1.143.749	81.696
protestants	17.260	30.410	0	104	140.223	3.015	14.171	0	0	0	0	0	0	0	205.183	14.656
rooms-katholiek	3.466.294	3.957.614	3.767.644	5.346.798	11.068.167	3.630.346	1.790.583	545.948	741.521	446.301	218.869	418.645	520.022	507.773	36.426.525	2.601.895
Eindtotaal	4.030.655	6.818.366	4.814.799	6.005.886	12.002.010	4.691.912	2.304.818	1.114.308	780.996	968.060	727.252	1.229.257	2.192.445	2.060.809	49.741.573	3.552.969

Bijlage 4D: de investeringstoelagen aan de besturen van de eredienst door de **Vlaamse** overheid, op basis van hun jaarrekeningen 2008-2021.

investeringsstoelage	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	totaal	gemiddeld
vlaams gewest															per jaar	
anglicaans	0	218.413	3.804	0	259.484	0	0	0	0	0	80.024	160.047	0	77.587	799.359	57.097
islamitisch		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
israëlitisch	0	0	25.674	0	97.724	12.168	13.462	0	0	36.631	0	0	1.633	80.969	268.262	19.162
kathedraal	274.830	529.976	1.423.370	36.996	24.615	1.113.863	364.746	3.172.522	1.478	1.903.472	1.386.123	4.703.877	338.504	789.572	16.063.944	1.147.425
orthodox	155.160	14.740	0	0	0	45.186	0	2.230	1.628	105.919	55.245	190.000	35.063	0	605.172	43.227
protestants	0	64.626	24.270	2.310	186.578	6.812	42.513	0	8.630	0	7.357	0	0	29.480	372.575	26.612
rooms-katholiek	12.330.675	16.726.271	14.455.531	17.126.420	27.256.475	15.567.805	16.342.669	15.507.193	14.003.039	12.149.112	8.530.502	12.977.008	13.514.592	6.725.760	203.213.051	14.515.218
Eindtotaal	12.760.665	17.554.026	15.932.648	17.165.726	27.824.876	16.745.834	16.763.389	18.681.945	14.014.775	14.195.133	10.059.251	18.030.933	13.889.793	7.703.368	221.322.362	15.808.740

6.5 BIJLAGE 5: DE INVESTERINGSVERRICHTINGEN IN DE HOOFDFUNCTIE "GEBOUW VAN DE EREDIENST": INVESTERINGSUITGAVEN EN INVESTERINGSTOELAGEN

Bijlage 5A: De **investeringsuitgaven** van de besturen van de eredienst binnen de hoofdfunctie 'gebouw van de eredienst', per eredienst: uitgaven per jaar en jaarlijkse gemiddelden

som IU geb eredienst	aantal	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Eindtotaal	jaarlijks gemiddelde	gem jaar/bestuur
anglicaans	7	11.872	84.125	681.030	921.652	228.929	1.817	8.298	49.733	0	6.311	106.215	1.200.506	24.907	49.226	3.374.621	241.044	34.435
islamitisch	24		89.803	27.198	30.000	0	100.982	48.648	0	0	0	0	0	27.853	24.799	349.282	24.949	1.040
israëlitisch	5	10.000	36.898	89.914	36.481	189.194	227.854	61.428	163.432	100.291	1.046.978	1.167.144	873.498	251.667	4.430.951	8.685.729	620.409	124.082
kathedraal	4	2.156.679	3.443.922	1.526.035	787.926	50.358	1.562.962	1.979.817	2.966.934	2.322.870	816.471	1.964.139	6.200.839	17.658.967	11.116.101	54.554.023	3.896.716	974.179
orthodox	16	529.201	81.247	96.265	35.774	10.910	159.053	296.435	62.772	1.628	517.002	203.236	318.942	82.826	34.119	2.429.411	173.529	10.846
protestants	43	289.487	471.984	201.409	191.897	278.338	345.835	128.374	173.136	349.483	239.626	336.065	212.103	234.795	304.226	3.756.760	268.340	6.240
rooms-katholiek	1571	49.156.664	52.563.234	49.217.044	58.537.336	16.683.389	50.011.536	47.379.660	42.461.685	39.413.043	43.105.381	37.927.804	44.429.048	46.091.995	38.813.371	615.791.191	43.985.085	27.998
Eindtotaal	1670	52.153.903	56.771.214	51.838.896	60.541.067	17.441.118	52.410.039	49.902.661	45.877.693	42.187.315	45.731.769	41.704.603	53.234.936	64.373.009	54.772.793	688.941.017	49.210.073	29.467

Bijlage 5B: de totale **investeringstoelagen** (van zowel gemeente, provincie als Vlaams Gewest) binnen de hoofdfunctie 'gebouw van de eredienst', per eredienst: toelagen per jaar, jaarlijkse gemiddelden en verhouding tot de totale investeringsuitgaven

totaal IT	aantal	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Eindtotaal	jaarlijks gemiddelde	gem jaar/bestuur	verhouding IT / Tot IU
anglicaans	7	0	299.102	58.179	699.774	336.887	64.653	6.500	20.000	0	6.311	104.345	165.152	36.465	93.433	1.890.802	135.057	19.294	56,03%
islamitisch	24	0	0	0	0	0	25.000	48.491	0	0	0	0	0	27.673	0	101.164	7.226	301	28,96%
israëlitisch	5	0	0	25.674	0	144.558	26.943	13.462	122.499	87.398	128.307	362.536	804.893	55.026	212.908	1.984.203	141.729	28.346	22,84%
kathedraal	4	561.360	3.263.396	2.460.649	525.150	975.792	1.939.248	808.700	3.556.995	26.663	1.903.472	1.582.390	4.950.764	1.872.693	2.329.971	26.757.242	1.911.232	477.808	49,05%
orthodox	16	505.670	49.113	16.292	35.353	14.524	78.113	26.835	57.178	1.628	529.791	127.617	190.000	75.391	900	1.708.406	122.029	7.627	70,32%
protestants	43	186.560	345.161	69.241	93.308	388.713	131.555	110.697	133.795	225.637	187.429	160.800	172.962	98.648	154.792	2.459.299	175.664	4.085	65,46%
rooms-katholiek	1571	30.962.213	36.868.379	36.158.063	41.370.068	24.212.138	33.699.127	30.998.297	31.672.664	27.406.454	25.016.663	23.118.141	28.884.536	30.884.193	21.109.109	422.360.045	30.168.575	19.203	68,59%
Eindtotaal	1670	32.215.803	40.825.151	38.788.098	42.723.653	26.072.612	35.964.639	32.012.983	35.563.131	27.747.780	27.771.973	25.455.829	35.168.307	33.050.090	23.901.113	457.261.161	32.661.511	19.558	66,37%

AGENTSCHAP BINNENLANDS BESTUUR
AFDELING LOKALE FINANCIËN
Havenlaan 88 bus 70
1000 BRUSSEL
binnenland@vlaanderen.be